

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	7
MİHAİL VASİLYEVİÇ LOMONOSOV	15
GAVRİL ROMANOVİÇ DERJAVİN	39
DENİS İVANOVIÇ FONVİZİN.....	45
İVAN ANDREYEVİÇ KRİLOV.....	51
NİKOLAY MİHAYLOVIÇ KARAMZİN	55
ALEKSANDR NİKOLAYEVİÇ RADİŞÇEV	67
A. S. GRİBOYEDOV	77
VİLHELM KARLOVIÇ KÜHELBEKER.....	89
A.A. BESTUJYEV-MARLİNSKİ.....	99
ALEKSANDR SERGEYEVİÇ PUŞKİN.....	109
NİKOLAY VASİLYEVİÇ GOGOL	135
ALEKSANDR İVANOVIÇ HERZEN	145
VİSSARİON GRİGORYEVİÇ BELİNSKİ.....	149
NİKOLAY GAVRİLOVIÇ ÇERNİŞEVSKİ	223
NİKOLAY ALEKSANDROVIÇ DOBROLYUBOV	259
DMİTRİY İVANOVIÇ PİSAREV	271
NİKOLAY ALEKSEYEVİÇ NEKRASOV	283
MİHAİL YEVGRAFOVIÇ SALTİKOV-ŞÇEDRİN.....	299
İVAN ALEKSANDROVIÇ GONÇAROV.....	317
İVAN SERGEYEVİÇ TURGENYEV	325
ALEKSANDR NİKOLAYEVİÇ OSTROVSKİ	335
LEV NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY	339
ANTON PAVLOVIÇ ÇEHOV	347
VLADİMİR GALAKTİONOVİÇ KOROLENKO	371
MAKSİM GORKİ.....	385
ALEKSEY NİKOLAYEVİÇ TOLSTOY	451
VLADİMİR VLADİMİROVIÇ MAYAKOVSKİ.....	467
DİMİTRİY ANDREYEVİÇ FURMANOV	489
NİKOLAY ALEKSEYEVİÇ OSTROVSKİ	493
KONSTANTİN ALEKSANDROVIÇ FEDİN	497

GİRİŞ

Bu kitabı derleyenlerin önünde bir hedef var: XVIII. ve XIX. yüzyılların öncü Rus yazarları ve eleştirmenlerinin ve Sovyet dönemi kimi yazarların dil hakkında söylediklerini toplu halde vermek.*

Bizim ilerici yazar ve eleştirmenlerimiz toplumsal bir olgu olarak dilin anlaşılması ve doğal gelişmesinin temellerinin kavranmasına değerli katkılarda bulundular. Onların anadiline (Rusçaya), doğasına ve gelişimine ilişkin düşünceleri büyük bir ilgiyi ve irdelenmeyi hak ediyor.

Değinilen dil sorunlarının alanı çok zengin ve renklidir. Okur burada dilin genel sorunları hakkında çok sayıda düşünce bulacaktır: İletişim ve mücadele aracı olarak dil, ulusal karakteri, sınıfların dil anlayışı ve etkileri, başka bir dille kesişirken yazgısı, onun düşünceyle olan kopmaz bağı, gramerin önemi vb. hakkında düşünceler... Bu sayılan konuları kapsayan alan (Lomonosov'dan Gorki'ye) edebiyat tarihi öğreniminde okurun önünde olacaktır.

Örneğin, V. G. Belinski'nin "bir dil yaratmak olanaksızdır, zira onu halk yaratır; filologlar yalnızca dilin yasalarını bulup ortaya çıkarır ve onları bir sistem içinde gösterirler, yazarlar ise yalnızca dilde bu yasalara uygun yaratımda bulunurlar" veya M. Gorki'nin bu konuya ilişkin defalarca yinelediği "dilde bir tek insanın bireysel düşüncesi değil, bütün bir halkın ortak yaratıcılığı kendini çağın en etkin gücü olarak açıkça gösterir" sözleri, kuşkusuz, okur için bu son derece zengin içerikli konuda yol gösterici olacaktır. Okur, Gorki'de, dilin ağır ağır, adım adım gösterdiği gelişme hakkında, "ustalar tarafından işlenen" ulusal dil olarak edebiyat ve sınıfların dil üzerindeki etkileri, geçmişte egemen sınıflar tarafından dilin kirle-

---

* Bu derlemede verilen anı niteliğindeki malzeme değil, yazarların yalnızca doğrudan kendilerinin dile getirdikleri en önemli düşüncelerdir.

tilmesine ilişkin durumlarını açıklayan muazzam bir malzeme bulacaktır. Dilin asalak sınıflar tarafından sakatlanmasından söz ederken Gorki, “Dil Üzerine” başlıklı makalesinde şöyle yazar: “Volga boyundaki kentlerde iğrenç uydurmalarla dilin kirletilmesi büyük mağaza sahibi tüccarların en sevdiği eğlencelerden biriydi...”

Tarihsel gelişme süreci içinde öteki dillerle karşı karşıya gelişlerde, Rus dili her zaman zaferle çıkmıştır. Puşkin’in şu sözleri bu düşünceye dayanak niteliğindedir: “Bay Lemontey’in, Tatar egemenliğinin Rus dilini paslandırdığını düşünmesinin bir dayanağı yok. Yabancı bir dil kılıç ve yangınlarla değil, kendi zenginliği ve sahip olduğu üstün niteliklerle yayılır.” Bu sözlerin, Marksizmin konuya ilişkin bilinen dilbilim savını adeta doğruladığına inanmak zor değil: “Yolları kesişen dillerden genellikle biri zaferle çıkar, kendi gramer sistemini, temel sözcük hazinesini korur ve kendi gelişiminin iç yasalarına uygun olarak ilerlemesini sürdürür, öteki dil ise giderek kimliğini yitirir ve yavaş yavaş ölür.”*

Okur, dilin sözcük birikimini ve gramer sistemini kavrama sürecinde, Lomonosov’dan başlayarak, pek çok yazar ve eleştirmenin bu soruna ilişkin düşüncelerini bulacaktır.

Lomonosov’un şu sözleri gramerin rolünü, işlevini anlamada yol gösterici niteliktedir: “Gramer olmadan oratoryo anlamsız, şiir dil kusurlu, felsefe temelsiz, tarih yavan, hukuk disiplini kuşkuludur...”

Puşkin’in, Belinski’nin, Çernişevski’nin ifade ettiği pek çok düşünce gramerin önemini gösterir.

Belinski’nin, Herzen’in, Nekrasov’un, Gorki’nin söyledikleri dil ile düşüncenin ilişkisi konusunda zengin bir malzeme sunmakta. “Dil düşünceyi yansıtır: Anlaşılmayan düşünce, anlaşılmayan dildir” diye yazar Belinski, 1840’ın Rus edebiyatını ele aldığı bir makalesinde. “...bir insanı başkası için kendini açık ve inandırıcı şekilde ifade etmek zorunda bırakamayacak bir düşünce yoktur...” der Nekrasov.

Okur, bu çalışmayla Rus edebiyat dilinin gelişmesindeki en önemli aşamalar hakkında düşünce sahibi olma olanağı bulacaktır. Örneğin, “İgor Alayı Destanı”nın metnini çözümlerken, dildeki “destan” sözcüğünün sadece düşünsel-estetik işlevini anlamaya çalışmakla kalmaz, XII. yüzyılın Rus edebiyat dilinin genel karakteriyle de tanışır, yanı sıra M.

* J. Stalin. Marksizm ve Dilbilim Sorunları. *Gospolitizdat* (Devlet Politik Yayınlar Basımevi), s. 29-30.

V. Lomonosov'un ifade ettiği dilin ağır ağır, adım adım gelişerek ilerlemesinin altını bir kez daha çizebilir. Lomonosov, “eski Rusçayı anlamak mümkün olmadı diye, Rus dilinin Vladimir’in hükümranlılığı döneminden içinde bulunduğumuz çağa kadar, yedi yüzyıldan fazla bir zaman boyunca o kadar da hükümsüz kılınmadığı” iddiasında bulunur. Ulusal kültür tarihi içinde edebiyat dilinin gelişmesindeki büyük rolü hep edebiyat oynar. Lomonosov’un reformu, onun üç stil teorisi Rus edebiyat dilinin tarihinde en önemli aşama oldu.

Dil sorunları üzerine Puşkin’in söylediklerinden yapılan seçme de önemli bir konunun ilgi çekici incelemesi için, yerine başka düşüncelerin konamayacağı bir ders malzemesi olarak ortaya çıkmıştır: Puşkin, çağdaş Rus edebiyatının kurucusudur, onun “Şişkovculara” ve “Karamzincilere” karşı ulusal dilin zenginliği içinde temel olan bir edebiyat dilinin kurulması ve kitap dili ile halk dilinin kaynaştırılması yönündeki mücadelesi altı çizilecek bir noktadır. Okur, Dekabristlerin, Puşkin’in -devamında Belinski ve Çernişevski’nin- bu soruna ilişkin ilginç düşüncelerini kitabın gerekli bölümlerinde bulacaktır.

Bu kitapta yazar ve eleştirmenlerin, ulusal dilin temel yapısal özelliğine özen ve dikkat göstermeyi ihmal etmeden, ondaki zenginliğin en mükemmel tarzda kullanılması yönünde çağrıda bulunarak doğru, açık bir edebiyat dilinin yaratılması ve geliştirilmesi yolunda, kitap dili ile canlı iletişim dili arasındaki çelişkinin yok edilmesi için nasıl bir mücadele yürüttüklerinin görüldüğü geniş bir kaynak sunulmaktadır. Burada ayrıca onların nasıl kesin ve uzlaşmaz bir tavırla içi boş, dıştan “güzel” tümcelere, uygun kabul edilemeyecek “bozuk lehçelere” ve böylece yabancı sözcüklerin gereksiz, zararlı kullanımına (“yabancı dil dalkavukluğuna”) karşı çıktıklarını, bununla birlikte de dilde yeniliğe, sözcük türetimine, anadilinin doğasındaki haklılığa düşünceleriyle nasıl destek oldukları da görülecektir. Okur, temel dil sorunları alanında öncü yazarların mücadelesinin bir ulusal demokratik kültür mücadelesi olduğu konusunda sağlam bir düşünceyle tanışacaktır.

Puşkin’in dili, son derece açık, temiz ve Rus kültürünün bütün tarihsel gelişimi içinde zenginleşmiş Sovyet edebiyat dilinin şekillenmesinde çok önemli bir yer tutar... A. Fadeyev şöyle yazıyor: “Devrimin dili muazzam düzeyde zenginleştirilmiş olması doğaldır. Bir yazarın bu büyük zenginliği yadsıması, onun edebiyata taşınması için çaba göstermemesi düşünüle-

mezdi. Ama bunu yaparken gereksiz sözcük türetmelerle, terimlerle, diyalektizmlerle, sadece geçici bir anlam taşıyan sözcüklerle dili kirletmemeye özen göstermeli. Sözcük hazinesini (vokabüler) zenginleştirirken Rus dilinin temelini korumak, onun gramer yapısını bozmamak gerekir.”

Yazarın dille ilişkisi sorunu Rus edebiyat dilinin gelişim tarihinin sorunlarına sıkı sıkıya bağlıdır. Kitabın özel bölümlerinde, edebiyatın bir gereci olarak, anadiliyle edebiyat yapıtlarının coşkulu ilişkisinin, bu yapıtlar tarafından anadilinin ifade araçlarının bitmez tükenmez olanaklarının ve çok çeşitliliğinin sürekli altının çizildiği, anadilinin olağanüstü zenginliğinin görüldüğü bu yapıtların dili üzerindeki çalışmaya ilişkin yazarın düşünceleri veriliyor. Bundan dolayı yazarların ve eleştirmenlerin halkın dilini öğrenmek, Rus dilinin zenginliğini ortaya çıkardığından halk yaratıcılığını incelemek konusundaki ısrarlı arzusu, halkın dilsel yaratıcılığındaki sözlerin güzelliğini, canlılığını ve renkliliğini eksiksiz duyumsamaya izin verecek, sözcük hazinesinin genişlemesinin kaynağı olma işlevi gerektir. Bununla birlikte burada şuna işaret var: Canlı, kıvrak ve devingen dili mutlaka öğrenmek, benimsemek gerekir, çünkü dildeki değişimler ve sapmalar çağdaşlığın canlı sözlüğünde duyumsanıyor.

Puşkin, Gogol, Turgenyev, Tolstoy, Çehov, Gorki ve diğerlerinin yurtseverliğinin karakteristik özelliğine, onların anadili sevgisini gösteren düşüncelerini katmamak, konuyu kavramakta eksiklik yaratır.

Büyük sanatçılarımızın yaşamını ve sanatını incelerken, dil anlayışlarıyla tanışırken, okur, sorumluluk duygusunun, özenle yaklaşımın bütün önemli Rus yazarlarının olmazsa olmaz özelliği olduğunu görecektir.

Yazarların kendilerinin ve çağdaşlarının, bir yazarın dil üzerinde nasıl çalıştığına ilişkin tanıklıkları es geçilemez. Yoksa gerilimli yaratıcı bir çalışma olarak yazarın karakteristik özelliği, en önemlisi de yaptığı işe duyduğu sevgiyi barındıran bir iş olarak eksik kalır.

En iyi yazar ve eleştirmenlerimizin özenli, iyi düşünülmüş, duyarlı ulusal dil anlayışlarının, onların yaşayan dilin “gizini” yılmadan bıkmadan öğrenme arzularının, bir sözcükteki bütün yeni anlamsal nüansları sabırlı ve ısrarlı arayışlarının, halk dilinin ruhuyla haklı çıkarılan yeni sözcük ve söylemleri nasıl bulduklarının örnekleri, dile değer vermeyi ve saygı duymayı öğretiyor. Dilin güzelliğini, zenginliğini, kudretini, ifade gücünü, enerjisini, hoşluğunu, kıvraklığını duyumsamaya olanak veriyorlar. Bütün bunlar, kuşku yok ki, edebiyat dili normlarına ilişkin açık bir düşüncenin

oluşumuna, okurun kendi diline yönelik titizlik ve ciddiyeti artırmasına, anadiline mükemmel düzeyde hakim olma arzusuna hizmet edecektir.

Birçok yazara ait düşüncelerin çeşitli alanlarda kullanılması, sadece yazarın doğrudan sevgiyle, sorumluluk duygusuyla dile yaklaşımının değil, edebiyatımızın en büyük temsilcilerinin de doğru kavranmasını verecektir. Yazarın (eğer böyle ifade edilebilirse) derinliğine düşünülmüş “dilsel pozisyonu” onun dil sorunlarına ilişkin düşüncelerinde ortaya çıkacak ve edebi etkinliğinde cisimleşecektir. Bu noktada, özellikle Puşkin’den yapılan alıntılar metni parlak bir örnek teşkil etmekte. Okur, burada, Rus ulusal kültürünün en büyük temsilcisinin “halkın diline kulak vermek” öğüdünü, bunun yanında bir sanat yapıtının dilinin “tamamen konuşma dili gibi” olamayacağı sözlerini de dikkate alacaktır. Ulusal kültürün bu büyük temsilcisinin Rus dilini bozanların “nazlı ve incelikli diline” karşı ne söylediklerini de bilecektir. Puşkin, dil üzerinde çalışmanın önemini aslında edebi etkinliğin sınırlarının ötesine geçtiğini anlamıştı. “Yalnız Mirabeau ve Petro gibi devrimci bir kafa, Rusya’yı, bir yazarın onun dilini sevmesi kadar sevebilir. Her şey bu Rusya’da ve bu Rus dilinde yaratılmalı.”

Bir yapıtın dilini analiz ederken, sadece söz konusu yazarın kendi düşüncelerinden değil, ayrı yazarların dil ve üslubunun başka yazarlar ve eleştirmenlerce yapılan değerlendirmelerinden de yararlanmalıdır. Okur, bu değerlendirmelerde, stiliğinin genel sorunlarına ilişkin yargılarda olduğu gibi, değişik edebi akımların düşünsel-estetik mücadelesinin yansımaları da görecektir, yazarın ya da eleştirmenin şu veya bu düşünceyi içinde barındıran kendine özgü biçimini algılayacaktır.

Sanat yapıtlarının dil analizi üzerinde yapılacak bir çalışmada, okurların büyük yazarlarımızın yazılarındaki bireysel üslubu duyumsama ve anlama yeteneklerini harekete geçirmek ve geliştirmek önemlidir. Belinski’nin dediği gibi: “(...) Biçem, yeteneğin ta kendisidir, düşüncenin ta kendisidir. Biçem, düşüncenin açıklığıdır, elle tutulur olma halidir. Biçemde her şey insandır; o her zaman özgündür, tıpkı kişilik gibi, karakter gibi. (...) Her büyük yazarın kendine ait bir biçemi vardır.” Çernişevski de “her yazarın kendi biçemi vardır” savı gibi, biçem hakkında aynı şeyleri yazmıştı.

Örneğin okur, *Yevgeni Onegin*’in bölümlerini yorumlayarak romanın zenginliğini ve güzelliğini, dil politikaları konularında Puşkin’in düşüncelerinin romanda nasıl ortaya çıktığını görebilir. Halk dilinin romanın diline etkisini gören okur, büyük şairin halk ağzını (ör. “dedikodu sözleri,

nal tıptırması” vb.) romana soktuğu gerekçesiyle eleştirilenlerin yaptıkları eleştiriye itirazını da görecektir. Bununla birlikte, okur, romanın (*Yevgeni Onegin*'in) dilini genel olarak Puşkin'in dilinin en kusursuz ve çok yönlü ifadesi olarak nitelerken, bu düşüncelerinin doğrulanması için Puşkin'in diline ilişkin Belinski'nin, Çernişevski'nin ve Gogol'ün değerlendirmelerine başvuracaktır.

Gonçarov'un *Oblomov* romanını çözümlemeyi düşünen bir okur, onun “kalbine” her şeyden “daha yakın” “büyük bir dava” olarak kendi dil anlayışının yapıtı üzerindeki çalışmasını görmekle kalmayacak, bu derlemede yer verilen büyük eleştirmen V. G. Belinski'nin Gonçarov hakkında “bu arada dilin temizliği, kusursuzluğu –sadeligi, serbestliği, akıcılığı– onun kendine özgü olumlu özelliklerindedir” dediği “1847 Yılı'nın Rus Edebiyatına Bakış” başlıklı makalesinden de alıntılar bulacaktır.

Kıscacası, sıkı bir okurun edebiyatımızın önemli yapıtlarını analiz ederken yazar ve eleştirilenlerin düşüncelerinden oluşan gerekli ve ilgi çekici bir materyali önünde bulacağı söylenebilir. Burada, elbette, devrimci demokrat büyük eleştirilenlerin makalelerinden alınan pasajlar özel bir yer tutacaktır. Okur, Belinski'nin düzene sokulmuş düşüncelerinde Lomonosov'un, Karamzin'in, Griboyedov'un, Puşkin'in, Krılov'un, Lermontov'un, Gogol'ün, Gonçarov'un diline ilişkin bir değerlendirme bulacak; Çernişevski'nin dile getirdiği düşünceler, Puşkin'in, Gogol'ün ve Nekrasov'un dilini nitelemede ona yardımcı olacaktır. Dobrolyubov, Ostrovski'nin piyeslerinin dili ile Gonçarov'un romanlarındaki dilin parlak bir değerlendirmesini vermiştir.

Okur, edebiyat dilimizin gelişimi içinde sıklıkla yazarın rolü ve öneminin belirlenmesinde, söz konusu yargıları doğrudan kendine dayanak yapabilir. Derlemede verilen düşünceler son derece açık ve oldukça öğreticidir. Örneğin, Çehov ve Gorki'nin dram dili hakkındaki, kahramanların konuştukları dil hakkındaki düşünceleri gibi. Bu kitapta verilen eleştirilen ve yazarların pek çok düşünceleri dil sorunlarının sınırları dışına çıkıyor. Bu anlaşılır bir şeydir.

Sanatsal yaratıcılığın gerçek pratiğinde dil sorunlarını yapıtın kompozisyon ve içerik sorunlarından ayırmanın olanaksız olduğuna yukarıda işaret edildi. Ayrıca, manzum yapıtların dil sorunları yazar ve eleştirilenlerin ifade ettikleri düşünceler içinde şiir sanatı, şiirsel ölçü, uyak vb. sorunlarına ilişkin düşüncelerle kaynaşıyor. Derlemedeki materyalin bu kısmı,

Lomonosov'un, Puşkin'in, Nekrasov'un şiir sistemini kavramada okura yardımcı olacak niteliktedir. Örneğin, vurgulu- vurgusuz hece ölçülü şiir yazımının Rus şiirine sokulmasından söz edilirken, okur, Lomonosov'un "Rus Şiir Sanatının İlkeleri Üzerine" başlıklı makalesinden alınan birtakım düşünceler ile Radişçev'in "Rus Diline Özgü Değişik Şiirler Hakkında" adlı çalışmasından yapılan alıntılardan yararlanabileceği gibi, Çernişevski'nin "Şiirsel Örgütlenme Sisteminin Ulusal Dilin Özelliklerine Uygunluğunun Zorunluluğu Üzerine" başlıklı makalesinde üç heceli ölçünün Rus şiir sanatı için doğallığına ilişkin ilginç düşünceler de bulacaktır. Çernişevski, "Lomonosov zamanından bu yana egemen olan şiir yazma sisteminin (versifikasyonun) Rus diline uygunluğu konusunda kimi kuşkulular" olduğunu ifade eder, "üç heceli ölçülerin (*daktil*, *amfibrahıy*, *anapest*)* hem çok daha uyumlu, hem çok çeşitli ölçülere olanak tanıdığını belirterek, "şiirlerinde üç heceli ölçülerin *yamb*** ve *horeyin**** önünde gözle görülür şekilde büyük bir tutkuyla kullanıldığı" çağdaş Rus şairlerinden birine" dikkat çeker. Bu sorunun Çernişevski tarafından irdelenmesi, Nekrasov'un şiirini tanımlamada okura yol gösterecektir.

Olaylar dizisi içinde sadece çelişkili düşüncelerin değil, birtakım yanlışların da geçmiş çağların öncü kültürünün en önemli temsilcilerine olduğu gibi, kimi zaman bizim Sovyet yazarlarına da özgü bir gerçeklik olduğu bilinir. Derlemede verilen malzeme bu yanlışları geçiştirmiyor. Örneğin, V. G. Belinski'nin ifade ettiği düşünceler arasında, büyük eleştirmenin çalışmalarının başlangıcında dil olgusuna henüz belirsiz, idealist bir yaklaşımda bulunduğu görüldüğü böyle yanlışlar var. V. V. Mayakovski'nin de yanlış düşünceleri var (örneğin, onun güya Rus edebiyatında entelektüeller tarafından uydurulmuş bir dille yazma alışkanlığının egemen olduğu yönündeki sözleri). Metne eşlik eden açıklayıcı notlar bu yanlışların ve nedenlerinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Bazı yanlış düşünceler, her şeye karşın genel tabloyu bozmuyor. Derlemenin içerdiği konular kronolojik bir düzen içinde gözden geçirildiğinde (kronolojik ilkedden sapma, kronolojik düzeni izlemenin temanın

* *daktil*– bir uzun iki kısa heceden oluşan ölçü. (~ ~ ~).

amfibrahıy– iki kısa bir uzun heceden oluşan ölçü (~ ~ ~).

anapest– İki kısa bir uzun heceden oluşan ölçü (~ ~ ~).

** *yamb*–(Yunan komedi ve trajedilerinde kullanılmış) bir kısa bir uzun heceden oluşan, ikinci hecesi vurgulu ölçü (vezin) (~ ~).

*** *horey*–bir uzun bir kısa heceden oluşan ölçü (~ ~) –ç.n.